

مکانیابی صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات کشاورزی جهت دستیابی به توسعه اقتصادی در نواحی روستایی مطالعه موردی: دهستان زرین دشت شهرستان دره شهر

بهروز محمدی یگانه^۱، سکینه کرماشاهی^۲

^۱دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه زنجان

^۲دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی گرایش برنامه ریزی آمایش کیفیت محیطی مناطق روستایی دانشگاه اصفهان

نویسنده مسئول: sakinekaramshahi@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۸/۲۱ / تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۲/۱

چکیده

از مهمترین چالش‌های پیش روی بخش کشاورزی و جامعه روستایی، فساد و آسیب‌پذیری بالا، فصلی و غیر دائمی بودن تولید محصولات کشاورزی و پایین بودن عملکرد در واحد سطح و همچنین رشد جمعیت، بیکاری فصلی و پنهانی، کاهش درآمد و در نتیجه افزایش مهاجرت‌های روستا-شهری است. ایجاد و استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات کشاورزی یکی از سودمندترین ارتباطات بین دو بخش کشاورزی و صنعت است که علاوه بر رفع مسائل فوق‌الذکر به کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای منجر می‌شود، توجه به این صنایع باعث شکوفایی بخش وسیعی در اقتصاد روستایی خواهد شد. با استقرار صحیح و علمی صنایع تبدیلی و تکمیلی عصری نسبتاً نوین بر پیکره‌ی جوامع روستایی افزوده می‌شود که بافت اقتصادی-اجتماعی روستاها را دگرگون می‌کند و زمینه‌های جدیدی را در این مناطق پدید می‌آورد. در پژوهش حاضر مکانیابی صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات کشاورزی جهت دستیابی به توسعه اقتصادی در دهستان زرین دشت بررسی شده است. روش پژوهش بر اساس هدف کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی-تحلیلی می‌باشد. جهت ارزیابی شاخص‌ها و مکانیابی صنایع تبدیلی و تکمیلی در منطقه مورد مطالعه از سیستم اطلاعات جغرافیایی و تکنیک چند شاخصه تحلیل سلسله مراتبی AHP استفاده شده است. داده‌های مورد نیاز با طراحی پرسشنامه مقایسه‌های زوجی و مصاحبه با کارشناسان جهاد کشاورزی صنایع روستایی شهرستان دره شهر جمع‌آوری شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی در منطقه که از لحاظ ۹ شاخص مناطق بهینه تشخیص داده شده، می‌تواند راهکاری مناسب برای جلوگیری از ضایعات و افزایش ارزش افزوده محصولات کشاورزی باشد و از طریق اشتغال‌زایی باعث افزایش درآمد گروه‌های کم درآمد روستایی و کاهش مهاجرت‌های روستا-شهری شود.

کلیدواژه: صنایع تبدیلی و تکمیلی، توسعه اقتصادی، مدل AHP، نواحی روستایی، دهستان زرین دشت.

مقدمه

مهمترین و اساسی‌ترین راه حل‌ها برای غلبه بر معضلات مناطق روستایی محسوب می‌شود. توسعه فرصت‌های شغلی در مناطق روستایی، توزیع عادلانه تر درآمد، کاهش شکاف درآمدی بین شهر و روستا، کاهش فقر و مهاجرت، افزایش صادرات و کاهش واردات، امکان استفاده بهینه از منابع، امکانات موجود و مواد اولیه و همچنین کمک در تسریع روند توسعه کشاورزی از جمله مهمترین پیامدهای مثبت و قابل ذکر صنایع روستایی محسوب می‌شود (اسمعیلی و همکاران، ۱۳۹۵). صنعتی‌سازی روستاها منجر به تحول در اقتصاد روستایی می‌شود و با جذب قسمتی از جمعیت روستا، تا حدی مشکل بیکاری را مرتفع می‌سازد و همچنین با برقراری پیوند با کشاورزی موجبات رشد آن را فراهم می‌آورد (قدیری معصوم و قراگوزلو، ۱۳۹۱). این راهبرد، به عنوان

مقدمه امروزه توسعه روستایی یکی از مباحث مهم در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها محسوب می‌شود. این در حالیست که روستاییان از وجود برخی مشکلات مانند بیکاری، کمبود درآمد، فقر، کاهش سطح کیفی زندگی و مشکلاتی از این دست رنج می‌برند. در این زمینه به نظر می‌رسد صنعت به عنوان اصلی‌ترین ابزار در توسعه و بخصوص توسعه مناطق عقب مانده نقش محوری را به خود اختصاص داده و می‌تواند به حل این مشکلات کمک کند (نادری مهدیی و همکاران، ۱۳۹۳). تحقیقات مختلف تأثیر مثبت استقرار صنایع در روستاها را بر بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی نشان داده و آن را موجب توسعه مناطق روستایی و توسعه ملی عنوان می‌کنند (نادری مهدیی و همکاران، ۱۳۹۳، ۴۳). راه اندازی و گسترش صنایع روستایی یکی از

فرآیندی که ابزارهای مناسب برای متنوع سازی اقتصاد روستایی فراهم می آورد، رویکردی اقتصادی است که با ایجاد اشتغال و افزایش درآمد و توزیع متعادل تر درآمد، منجر به بهبود سطح زندگی روستاییان و به تبع زمینه نیل به توسعه پایدار روستایی را فراهم می آورد (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۳). صنایع روستایی از یکسو به واسطه ی نقش و جایگاه انکارناپذیر در ایجاد اشتغال مفید و مؤثر در نواحی روستایی و از سوی دیگر، به دلیل پیوند تنگاتنگ با بخش کشاورزی و خدمات، نه تنها نقش بسزایی در توسعه ی روستایی در مقیاس محلی دارد، بلکه در مقیاس های کلان و ملی نیز می تواند سهم قابل توجهی را نصیب نواحی روستایی سازد. اصولاً در روستاها صنایع باید در خدمت بخش کشاورزی بوده تا به افزایش سطح تولیدات کشاورزی کمک کند (اکبری، ۱۳۹۰). مطالعات صورت گرفته در کشور ما نیز مؤید این مطلب است که فعالیت کشاورزی خودمصرفی دیگر نمی تواند جوابگوی نیاز روستاییان باشد؛ بنابراین می بایست جهت تقویت و ثبات بخش کشاورزی برنامه ریزی دقیق صورت گیرد و در این راستا ایجاد صنایع وابسته به کشاورزی در روستاهای برتر باید صورت بگیرد (پوررمضان و همکاران، ۱۳۹۱). پیدایش فرصت های جدید به منظور توسعه محلی و منطقه ای در گرو استفاده از ابزار مهم توسعه صنعتی است. یکی از صنایعی که میتواند در مناطق با قابلیت کشاورزی در کشور ایجاد شود، صنایع تبدیلی بخش کشاورزی می باشد. صنایع وابسته به کشاورزی را می توان به عنوان شرط لازم و محرک توسعه این بخش، در نظر داشت. در واقع صنعتی شدن کشاورزی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی دارای ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر می باشد؛ به طوری که نوع جدیدی از صنعت برای دستیابی به توسعه پایدار را بوجود می آورد (خواجه شاهکوهی و همکاران، ۱۳۹۲). همچنین با توجه به اینکه حدود یک چهارم از تولیدات کشاورزی در نتیجه ی نبود صنعت و امکانات تبدیل و نگهداری ضایع می شود، صنایع فرآوری کشاورزی می تواند در راستای جلوگیری از ضایعات محصولات کشاورزی، ایجاد ارزش افزوده در بخش کشاورزی، افزایش سطح درآمد روستاییان، بالابردن بهره وری بخش کشاورزی و افزایش سهم اشتغال صنعتی در مناطق روستایی و نیز به عنوان جزئی از فرایند توسعه روستایی ایفای نقش کنند (قنبری و همکاران، ۱۳۹۶). در عصر کنونی صنعت کشاورزی جایگاه ویژه ای در اقتصاد کشورهای در حال توسعه داشته و نقش بسزایی را در شکوفایی آن ایفا می کند. در کنار این صنعت، صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی با توجه به تأثیرات مثبت و محرکی که در بخش کشاورزی از خود بر جای می گذارد از اهمیت خاصی برخوردار بوده و در نهایت اقتصاد این کشورها به شمار می رود. بطوریکه تجارب به دست آمده از کلیه ی کشورهای پیشرفته و در حال توسعه ثابت می نماید که توسعه بخش کشاورزی و صنایع وابسته به آن پیش شرط و نیاز ضروری توسعه اقتصادی می باشد (سلیمانی، ۱۳۸۸).

صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات کشاورزی می توانند بازار بسیار مناسبی را برای تولیدات کشاورزی در منطقه ایجاد کنند و نیز در افزایش اشتغال و درآمد (چه در بخش کشاورزی و چه در صنایع فرآوری محصولات کشاورزی) بسیار تأثیر گذار باشند (مطیعی لنگرودی و نجفی کانی، ۱۳۸۵). صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی با توجه به تأثیرات مثبت و محرکی که از خود بر جای می گذارد از اهمیت خاصی بر خوردار بوده و عامل مهمی در رونق این بخش و در نهایت اقتصاد مناطق روستایی می باشد. (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۵). با تحولات اجتماعی، اقتصادی و توسعه منطقه ای نو ترکیبی عوامل و به دنبال تغییر ساختار صنعتی در مناطق روستایی تغییری عمیق، با تعامل بین عناصر مادی و غیر مادی مؤثر بر تولید روستایی و شیوه زندگی به شکل انواع مختلف توسعه روستایی است. بر این اساس، تعاریف از سه نوع تأثیر صنایع مرتبط با کشاورزی، صنعت، گردشگری و خدمات صنعتی بر توسعه روستایی حکایت دارد. تجارب نشان داده عوامل مهاجرت از نواحی روستایی که از دست دادن جمعیت خالص را تجربه می کنند، حساسیت بیشتری نسبت به ملاحظات کیفیت زندگی، امکانات مسکونی مطلوب که نواحی روستایی فاقد آنند. تجربه ناراحتی شدید و شرایط نامطلوب اقتصادی باعث مهاجرت جوانان و خانواده های جوان از روستا شده است (Jolley, 2012). صنعتی شدن کشاورزی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی دارای ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر هستند و در تعامل با یکدیگر می توانند مجموعه ای از صنایع را برای دستیابی به توسعه پایدار مناطق روستایی معرفی کنند (UNIDO, 2003). رویکرد و ضرورت انجام این پژوهش به این دلیل بوده است که ایجاد صنایع فرآوری کشاورزی در دهستان زرین دشت می تواند در راستای جلوگیری از ضایعات محصولات کشاورزی، ایجاد ارزش افزوده در بخش کشاورزی، افزایش سطح درآمد روستاییان، بالابردن بهره وری بخش کشاورزی و افزایش سهم اشتغال صنعتی در مناطق روستایی و نیز به عنوان جزئی از فرایند توسعه اقتصادی روستایی ایفای نقش کند. پایداری و توسعه اقتصادی عاملی حیاتی در ماندگاری جمعیت روستایی شناخته می شود. پژوهش حاضر با توجه به مشکلات منطقه مورد مطالعه نظیر درآمد محدود و ناپایدار، عدم تنوع در فعالیتهای اقتصادی، کمبود فرصتهای اشتغال، گسترش بیکاری و به تبع آن مهاجرت های روستایی تدوین گردیده است. بر این اساس، پرسش اصلی این است که آیا استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی باعث دستیابی به توسعه اقتصادی در منطقه مورد مطالعه می شود؟

طرح مبانی نظری

تجربه جوامع توسعه یافته نیز حاکی از ارتباط مستقیم رفاه و سطح زندگی بهتر مردم با گسترش صنایع در آن جوامع می باشد. به علاوه تجربه کشورهای توسعه یافته صنعتی نشان داده است که صنعتی شدن به عنوان نیروی محرکه برای توسعه و رشد کلیه بخش های اقتصادی و

که این به تسریع توسعه کشاورزی به واسطه ایجاد پیوند پیشین (تدارک سرمایه، نهاده ها و دیگر خدمات افزایش تولید) و پیوند پسین (فرآوری و بازاریابی)، به افزایش ارزش تولید کشاورز، به ایجاد فرصت های اشتغال و افزایش درآمد خالص کشاورزان کمک می کند. ریزوانول^۲ (۱۹۹۴) طی تحقیقی با عنوان صنعتی کردن روستایی، موتور موفقیت در شکل دهی روستای چین، صنعتی شدن را به عنوان محرک توسعه روستایی در چین دانسته و معتقد است با استقرار صنعت در مناطق روستایی، ضمن افزایش درآمد خانوارها، الگوی مصرف مواد غذایی و کالاهای مصرفی بادوام به میزان قابل توجهی دچار تغییرات اساسی شده است. سوهاگ^۳ و همکاران (۲۰۰۳) در تحقیقی با عنوان صنایع فرآوری کشاورزی در هاریانا به این نتیجه رسیده اند که صنعتی سازی روستا یک موضوع پایدار برای افزایش اشتغال در نواحی روستایی کشور است. نامبودری^۴ و همکاران (۲۰۰۳) طی مطالعه ای با عنوان رشد، ساختار و چشم انداز صنایع فرآوری کشاورزی در هند، به این نتیجه رسیدند که صنایع فرآوری کشاورزی یک جایگاه والا در بخش صنعت هند دارد؛ همچنین صنایع فرآوری کشاورزی قدرت زیادی در ایجاد اشتغال دارند. چنج^۵ طی مطالعه ای بر روی صنایع فرآوری چوب در آسیا، به این نتیجه رسیده است که صنایع فرآوری غذا، می تواند باعث جبران احتیاجات غذایی، افزایش کیفیت زندگی، ارزش افزوده برای تولیدات کشاورز، ایجاد اشتغال و رونق اقتصاد روستایی گردد. فاتاح^۶ (۲۰۰۷) در پژوهش خود با عنوان پتانسیل های صنایع کشاورزی برای بهبود رشد و تعادل در اندونزی، به این نتیجه رسیده است که خدمات صنایع کشاورزی پلی برای تغییرات اقتصادی، تولید اشتغال، حمایت از توسعه نواحی روستایی، جلوگیری از شهری شدن، بهبود درآمد فقرا و تأمین امنیت غذایی است و به کشاورزان خرد برای ادامه حیاتشان کمک می کند. واتاناب^۷ و همکاران (۲۰۰۹) در مقاله خود با عنوان آیا توسعه صنایع فرآوری کشاورزی به نفع فقراست به این نتیجه رسیده اند که صنعت فرآوری کشاورزی از دو جهت تولید درآمد و اشتغال برای زارعان مفید است: نخست از راه خرید محصولات کشاورزی توسط صنعت فرآوری کشاورزی و دوم اشتغال فقرا در کارخانه های صنایع فرآوری کشاورزی. مهتا^۸ (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان صنایع فرآوری کشاورزی در اوتار پرادش^۸ صنایع فرآوری کشاورزی را موجب افزایش فرصت های اشتغال، افزایش سطح درآمد، پایدار کردن معیشت روستاییان، غلبه بر چالش های فقر و بیکاری و در کل باعث توسعه روستایی عنوان می کند.

بافت های اجتماعی نقش ایفا کرده و در نهایت افزایش چشمگیر ارزش افزوده بخش صنعت در تولید ناخالص داخلی در کنار بسیاری از تحولات و تغییرات قابل توجه در عرصه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، همگی در زمره شاخص ترین دستاوردهای راهبردی توسعه صنعتی تلقی شود (Szimai & Verspagen, 2011). راهبرد صنعتی سازی روستایی، به عنوان فرایندی که ابزارهای مناسب برای متنوع سازی اقتصاد روستایی فراهم می آورد، رویکردی اقتصادی است که با ایجاد اشتغال و افزایش درآمد و توزیع متعادل تر درآمد، منجر به بهبود سطح زندگی روستاییان و نهایتاً موجد توسعه پایدار روستایی است (شایان و همکاران، ۱۳۸۶). صنعتی شدن نواحی روستایی می تواند از طریق افزایش تولیدات روستایی، بهره وری، ایجاد فرصت های شغلی، تأمین نیازهای اساسی و ایجاد پیوند با دیگر بخش های اقتصادی نقش مهمی در توسعه روستایی ایفا کند (Radpear, 2008، اسمعیلی و همکاران، ۱۳۹۵). همچنین از مناسب ترین راهکارها به منظور برون رفت از معضلات اقتصادی و اجتماعی، ایجاد صنایع روستایی است؛ زیرا از یک سو با تمرکز زدایی از صنعت، جلوگیری از مهاجرت به شهرها، اتکا به نیروی کار غیر ماهر و سرمایه اندک، نقش مهمی در توسعه صنعت داشته و از سوی دیگر چون این صنایع در کنار مزارع و باغات ایجاد می شود و امکان فرآوری محصولات کشاورزی در محل فراهم می آید، کاهش هزینه های حمل و نقل، جلوگیری از فاسد شدن محصولات تا رسیدن به بازار، حذف واسطه ها و تبدیل ضایعات مصرفی به محصولات جدید را در پی خواهد داشت (خرائی قوزدی، ۱۳۷۶؛ قنبری و همکاران، ۱۳۹۶). تاکنون در رابطه با ایجاد صنایع و همچنین صنایع روستایی دیدگاهها و نظریات متعددی ارائه شده است؛ از آن جمله می توان به مدل آلفرد وبر، آگوست لوش، پالاندر، اسمیت، گرین هات، والتر ایزارد، راسترون، روستو، کریستالر و تونن اشاره کرد (کلانتری، ۱۳۸۰). همچنین نظریات سازمان فضایی، مبانی نظری مکان گزینی صنایع و ایجاد مجتمع های صنعتی مانند: منطقه صنعتی، ناحیه صنعتی، قطب صنعتی، پارک صنعتی از جمله نظریات سازمان فضایی و مبانی نظری مکان گزینی صنایع به شمار می آیند (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۲). در ایران سابقه طرح موضوع توسعه صنعت در نواحی روستایی در برنامه های عمران و توسعه به برنامه عمرانی اول (۱۳۲۷-۱۳۳۴) بر می گردد. در این برنامه یکی از اهداف ۱۶ گانه (فصل کشاورزی و آبیاری) تشویق و توسعه صنایع روستایی بوده است (رضوانی، ۱۳۸۷). تحقیقات و منابعی که به لحاظ موضوعی می توانند به عنوان پیشینه تحقیق محسوب شده و در به انجام رسیدن آن مفید واقع گردد عبارتند از:

اسریواستوا^۱ (۱۹۸۹) طی پژوهشی با عنوان صنایع فرآوری کشاورزی، پتانسیل ها، محدودیت ها و تکلیف پیشرو، به این نتیجه رسیده است که صنایع کشاورزی پیوند مستحکم صنعت- کشاورزی را فراهم می کنند

² Rizwanul

³ Suhag

⁴ Namboodiri

⁵ Chang

⁶ Fatah

⁷ Watanabe

⁸ Uttar Pradesh

¹ Srivastava

نوری و نیلی طباطبایی (۱۳۸۵)، در مقاله "اولویت بندی توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی با استفاده از روش دلفی، شهرستان فلاورجان"، پس از بررسی تولیدات کشاورزی منطقه، با استفاده از روش دلفی، تهیه پرسشنامه، تحلیل آماری و با استفاده از هیستوگرام به عنوان نتیجه نهایی تحقیق خود طبقه بندی مناسبی برای صنایع تبدیلی و تکمیلی شهرستان فراهم کرده‌اند. بارانی، امیر پور و رنجبر (۱۳۸۸)، در مقاله "بررسی صنایع روستایی در شهرستان عجب شیر" ضمن اینکه برای ارزیابی توسعه صنایع روستایی شهرستان عجب شیر از دو روش کتابخانه ای و میدانی و برای آزمون فرضیات از مدل SWOT و همچنین نمودار اطلس استفاده کرده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که صنایع روستایی نقش مهمی در جذب نیروی کار روستایی در روستاها، جلوگیری از مهاجرت‌های بی رویه به مناطق شهری و ارتقاء و متنوع ساختن کیفیت فرآورده های تولیدی در بخش کشاورزی دارد. (آمار) (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان کارکرد صنعتی نواحی روستایی و ضرورت توسعه آن، که به صورت موردی در بخش خورگام شهرستان رودبار انجام داده است به این نتیجه رسیده، برای ارتقاء درآمد فعلی روستاییان ناحیه مورد مطالعه، تقویت بخش های دوم و سوم اقتصاد را ضرورتی اجتناب ناپذیر دانسته است. مطیعی لنگرودی و نجفی کانی (۱۳۹۰) در کتاب توسعه و صنعتی سازی روستا، پیوند کشاورزی با صنایع روستایی را گامی برای توسعه روستاها دانسته و اظهار داشته اند که صنایع از یک سو موجب ارتقای کمی و کیفی محصولات کشاورزی می شود و از سوی دیگر، منافع حاصل از محصولات صنعتی در درون مناطق روستایی متمرکز می گردد. موارد مذکور دارای ارتباط تنگاتنگ بوده و از یکدیگر تفکیک ناپذیر است. پوررمضان و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی امکان سنجی استقرار صنایع کوچک در روستاهای بخش مرکزی شهرستان رشت با استفاده از مدل تحلیلی SWOT، به این نتیجه رسیده اند که محدوده ی مورد مطالعه جهت استقرار صنایع کوچک تبدیلی کشاورزی با نقاط فرصت بیشتری چون ویژگی های زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی نسبت به نقاط ضعف و تهدیدهای پیش رو مواجه می باشد. بنابراین علاوه بر کارکردهای فعلی می توان کارکرد صنعتی را جهت رسیدن به توسعه پایدار در این محدوده روستایی پیشنهاد نمود. مهرجو و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان اولویت بندی مکانی استقرار صنایع تبدیلی کشاورزی در مناطق روستایی استان فارس با استفاده از تکنیک TOPSIS به این نتیجه رسیده اند که ایجاد و توسعه ی صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی می تواند راهکاری مناسب برای جلوگیری از ضایعات و اشتغالزایی در مناطق روستایی و کاهش مهاجرت از روستا به شهر شود. همچنین با استفاده از این تکنیک مشخص کرده اند که کدام یک شهرستان های استان از اولویت جهت ایجاد صنایع تبدیلی، برخوردارند. نادری مهدی، محمودیان و سعدی (۱۳۹۳)، در مقاله "تأثیر صنایع تبدیلی کشاورزی بر وضعیت زندگی روستاهای شهرستان بهار"، با استفاده از دو روش آمار توصیفی و آمار تحلیلی جهت تجزیه و

تحلیل داده ها به این نتیجه رسیده اند که استقرار صنایع تبدیلی در روستا منجر به رونق بخش کشاورزی و تولید محصولات مشابه صنایع تبدیلی توسط اهالی روستا شده و همین امر، باعث بهبود وضعیت درآمد آنها شده است. ظاهری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان اولویت بندی صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در شهرستان آذرشهر با روش ترکیبی دلفی و تاپسیس به این نتیجه رسیده اند که مشکلات کشاورزی (عدم بازاریابی مناسب، بالابودن ضایعات، پایین بودن قیمت محصولات و...) و بخشی از مشکلات اقتصادی و اجتماعی منطقه مانند نبود اشتغال کافی، بیکاری پنهان و پایین بودن درآمد با ایجاد صنایع فرآوری بهبود می یابد. همچنین در آخر به اولویت بندی صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در محدوده مورد مطالعه پرداخته اند. اسمعیلی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان بررسی اثرات صنایع کوچک بر توسعه اقتصادی مناطق روستایی دهستان قره طغان شهرستان نکا با استفاده از روش تحقیق توصیفی- تحلیلی به این نتیجه رسیده اند که راه اندازی و گسترش صنایع روستایی یکی از مهم ترین و اساسی ترین راه حل ها برای غلبه بر معضلات مناطق روستایی محسوب می شود. یافته های تحقیق حاکی از آن است که نتیجه آزمون تی و ضریب همبستگی در مورد اثرات صنایع در توسعه اقتصادی منطقه مورد مطالعه رابطه معناداری را نشان می دهد. همچنین با استفاده از مدل های تصمیم گیری چند معیاره تاپسیس و نرم افزار ARC GIS سطوح پایداری اقتصادی روستاهای دهستان قره طغان بر روی نقشه گویاسازی شده است. قنبری و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان مکانیابی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی در دهستان خانمیرزا شهرستان لردگان با استفاده از مدل تصمیم گیری چندمعیاره ی ویکور و شیوه های تحلیلی استفاده شده به این نتیجه رسیده اند که صنایع فرآوری کشاورزی می تواند در راستای جلوگیری از ضایعات محصولات کشاورزی، ایجاد ارزش افزوده در بخش کشاورزی، افزایش سطح درآمد روستاییان، بالا بردن بهره وری بخش کشاورزی و افزایش سهم اشتغال صنعتی در مناطق روستایی و نیز به عنوان جزئی از فرایند توسعه روستایی ایفای نقش کنند. صنایع تبدیلی نباید مترادف با صنایع تکمیلی در نظر گرفته شود. صنایع تکمیلی، صناعی است که زنجیره تولید صنایع تبدیلی و کشاورزی را تکمیل می کند. برای مثال، برای تولید رب گوجه و کنسرو ماهی نیاز به قوطی است، صنعتی که برای این کارخانجات، تولید قوطی می کند، صنعت تکمیلی است (رحیمی، ۱۳۸۳). به عبارتی دیگر، "صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی به صناعی گفته می شود که علاوه بر ارتباط مستقیم با زیر بخش های کشاورزی با تکمیل پروسه تولید مواد کشاورزی و آماده سازی این محصولات برای عرضه به بازار فروش و مصرف یا به صورت نیمه ساخته نقش مهمی را ایفا نمایند". این صنایع با انجام فرایندهایی که بنا به نوع فرآورده های کشاورزی متفاوت است کیفیت محصول کشاورزی را تثبیت و آن را جهت مصرف نهایی فراهم می کند (رحیمی، ۱۳۷۸). صنایع

بحث و یافته ها

مکان یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی با استفاده از GIS و مدل A.H.P.¹ فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) روشی است منعطف، قوی و ساده که برای تصمیم گیری در شرایطی که معیارهای تصمیم گیری متضاد، انتخاب بین گزینه ها را با مشکل مواجه می سازد، مورد استفاده قرار می گیرد. این روش ارزیابی چند معیاری، ابتدا در سال ۱۹۸۰ به وسیله توماس ال ساعتی² پیشنهاد گردید و تاکنون کاربردهای متعددی در علوم مختلف داشته است (زبر دست، ۱۳۸۰). یک روش اساسی جهت آزمون روش AHP، روش مقایسه ای دوتایی می باشد. این روش از پیچیدگی مفهومی تصمیم گیری به طور قابل توجهی می کاهد، زیرا تنها دو مؤلفه در یک زمان بررسی می گردند. این روش شامل سه گام اساسی در فرایند اجرایی نرم افزار GIS است: ۱- تولید ماتریس مقایسه دوتایی. ۲- محاسبه وزن های معیار. ۳- تخمین نسبت موافق. که در زیر این مراحل، برای مکان یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی دنبال شده و نتیجه آن در محیط GIS برای تعیین مکان های مناسب و نامناسب برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی و تولید نقشه های خروجی مکان یابی مورد استفاده قرار گرفته است.

۱- ایجاد ماتریس مقایسه دوتایی: این روش یک مقیاس اساسی را با مقادیر ۱ تا ۹ برای تعیین میزان اولویت های نسبی دو معیار بکار می گیرد (جدول ۴-۳۲). در واقع برای تعیین ضریب اهمیت (وزن) معیارها، دو به دو آنها را با هم مقایسه می کنیم. مقایسه های دو به دو در یک ماتریس $n \times n$ (در این حالت 10×10) ثبت می شوند و این ماتریس، "ماتریس مقایسه دودویی معیارها"، نامیده می شود. برای تعیین عوامل و معیارهای مؤثر در امر مکان یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی و میزان اهمیت این معیارها نسبت به هم نیز از کتب، مطالعات و گزارشات انجام گرفته در این زمینه و همچنین نظرات مسئولین و متخصصین مربوطه استفاده گردیده است، که نتیجه آن استخراج عوامل یا معیارهایی می باشد که در محیط GIS هر کدام به عنوان یک لایه وارد شده و در امر تحلیل مورد استفاده واقع شده اند.

۲- محاسبه وزن های معیار: این مرحله شامل مراحل زیر است:

- جمع کردن مقادیر هر ستون ماتریس مقایسه دوتایی

- تقسیم نمودن هر مؤلفه ماتریس بر مجموع ستونش (ماتریس حاصل "ماتریس دوتایی نرمال شده نام دارد).

- محاسبه میانگین مؤلفه ها در هر ردیف از ماتریس نرمال شده، یعنی تقسیم کردن مجموع امتیازات نرمال شده برای هر ردیف بر ۹ (تعداد معیارها). این میانگین ها تخمینی از وزن نسبی معیارهای مقایسه شونده را ایجاد می کند. در این رابطه ماتریس مقایسه دوتایی برای تعیین وزن نهایی هر یک از معیارها شکل گرفته است.

تبدیلی بخش مهمی از فرآیند تولید در بخش کشاورزی است که به کمک تکنولوژی مازاد تولید را به ارزش افزوده تبدیل کرده و افزایش درآمد کشاورزان را در پی خواهد داشت. توسعه این صنایع با توجه به استفاده از امکانات و قابلیت های موجود در روستاها، نقش مؤثری در توسعه روستایی نیز ایفا می کند (نوری و همکاران، ۱۳۹۱). مزایا و اهدافی که صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات کشاورزی دارا می باشند، بسیار متنوع و متعدد است که مهمترین آنها کاهش ضایعات محصولات کشاورزی، تنوع بخشیدن به فعالیت های غیر کشاورزی جهت جذب هر چه بیشتر نیروهای مازاد بر بخش کشاورزی در روستاها و کاهش مهاجرت از روستا به مناطق شهری، افزایش سطح رفاه جامعه روستایی و جذب نیروهای منفعل روستاها و افزایش درآمد در مناطق شهری و روستایی، مشارکت در تولید قسمتی از کالاها و مواد مصرفی مورد نیاز کشور، برنامه ریزی در جهت ارتقاء سطح تکنولوژی فعالیت های سنتی و بومی مناطق روستایی، خارج کردن اقتصاد از حالت تک محصولی، جذب سرمایه های کوچک محلی، نگهداری و حفظ کیفیت مواد غذایی. افزایش ارزش افزوده، و ایجاد تحرک و انگیزه بیشتر در بخش کشاورزی به واسطه دستیابی به محصولاتی که در بازار برای آنها تقاضا وجود دارد) خواجه شاهکوهی و همکاران، ۱۳۹۲).

محدوده مورد مطالعه

دهستان زرین دشت با مرکزیت روستای دشت آباد از توابع بخش مرکزی شهرستان دره شهر در استان ایلام است که از شمال به رودخانه سیمره و از طرف جنوب به ارتفاعات کبیرکوه، از غرب به دهستان هندمینی و از شرق به دهستان ارمو محدود شده است. این دهستان در موقعیت ۳۳ درجه و ۱۹ دقیقه عرض شمالی و ۴۷ درجه ۲۲ دقیقه طول شرقی قرار دارد و ارتفاع آن از سطح دریا، ۷۰۰ متر است و وسعت آن ۴۳۷/۵۰ کیلومتر مربع می باشد. بر طبق آخرین سرشماری صورت گرفته این دهستان دارای ۲۴ آبادی با ۱۹۲۷ خانوار و ۹۶۸۴ نفر جمعیت می باشد (مهندسان مشاور معماری و شهرسازی، ۱۳۸۶).

روش شناسی تحقیق

نوع تحقیق کاربردی و روش انجام آن با توجه به ماهیت و اهداف پژوهش توصیفی-تحلیلی است. نوع نگرش به پدیده ها و بررسی اثرات متقابل به صورت ساختاری-سیستمی می باشد. اطلاعات مورد نیاز، از منابع متعدد کتابخانه ای و نیز مطالعات میدانی گردآوری شده است. در این پژوهش اطلاعات مورد استفاده اطلاعات تحلیلی و مکانی است. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات هم از روش وزنی (AHP) استفاده شده است. در تحقیق حاضر و جهت پاسخگویی به این سؤال که آیا محدوده مورد مطالعه پتانسیل های لازم جهت استقرار اماکن تفریحی و اقامتی را دارا می باشند؟ از مدل AHP استفاده شده است.

¹ Analytical Hierarchy Process

² Thomas L. Saaty

چارچوب مفهومی مدل AHP

در ارزیابی هر موضوعی به معیار اندازه‌گیری با شاخص نیاز می‌باشد، انتخاب شاخص مناسب به ما امکان می‌دهد که مقایسه درستی بین جایگزینی‌ها به عمل آوریم. اما وقتی چند یا چندین شاخص برای ارزیابی در نظر گرفته می‌شود، کار ارزیابی پیچیده می‌شود و پیچیدگی کار زمانی بالا می‌گیرد که معیارهای چند یا چندین گانه با هم در فضا و از جنس‌های مختلف باشند. در این هنگام کار ارزیابی و مقایسه از حالت ساده تحلیلی که ذهن قادر به انجام آن است، خارج می‌شود و به یک ابزار تحلیل عملی قوی نیاز خواهد بود. یکی از ابزارهای توانمند برای چنین وضعیت‌هایی، AHP (فرایند تحلیل سلسله مراتبی) است. بعد از این مرحله‌ها ترتیبی از جمعیت شاخص‌ها را تشکیل می‌دهیم، برای تشکیل این ماتریس ابتدا باید به شاخص‌ها وزن داده شود، بعد از این مرحله امتیاز هر شاخص با هم جمع می‌شود و سپس نسبت به حاصل جمع تمام شاخص‌ها محاسبه می‌شود. بدین ترتیب وزن هر یک از شاخص‌ها بدست می‌آید، بعد از ضرب وزن هر شاخص در تعداد همان شاخص امتیاز شاخص‌های هر مکان با هم جمع می‌شود و مکان‌ها بر اساس امتیازات بدست آمده سطح بندی می‌شوند.

معیارها و شاخص‌های مورد استفاده

معیار (شاخص) در برنامه‌ریزی رعایت اصل ضابطه یا قضاوت است. مسلماً بدون داشتن معیارهای اصولی و معین، ارزیابی طرح‌ها و مقایسه آنها با یکدیگر ممکن نیست. یکی از مراحل مهم در فرایند برنامه‌ریزی، مرحله ارزیابی و انتخاب مناسب‌ترین گزینه است. در این مرحله محاسن و معایب طرح‌ها نسبت به هم سنجیده شده و بهترین آنها از نظر اقتصادی و اجتماعی برای اجرا انتخاب می‌شوند (پورمحمدی، ۱۳۸۲). در این مقاله ۹ معیار (کاربری اراضی، زمین‌شناسی، گسل، شیب، جهت شیب، آبراهه‌ها و مسیل‌ها، مناطق روستایی، جاذبه‌های گردشگری، راه-ها) برای مکان‌یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی استفاده شده است که در ادامه مباحث به توضیح آنها پرداخته می‌شود.

کاربری اراضی

در هر نوع مکان‌یابی نوع اراضی موجود بسیار اهمیت دارد. همانطور که در جدول ۳ آمده اراضی دهستان زرین دشت در پنج دسته (ارضی آبی، اراضی سنگلاخی- مرتع کوهپایه‌ای، مرتع، اراضی دیمی، اراضی بایر) آورده شده است که به هر کدام از آنها بر حسب نوع اهمیت برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی امتیاز داده شده است، بطوریکه اراضی بایر که امتیاز ۹ به آن داده شده بهترین نوع اراضی برای استقرار صنایع می‌باشد و اراضی آبی با امتیاز ۱ مناسب برای استقرار صنایع نمی‌باشد. در نقشه ۲ مکان‌های مناسب برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی با توجه به شاخص کاربری اراضی آورده شده است.

شاخص زمین‌شناسی

زمین به عنوان بستر و زیر ساخت تمامی عوامل زنده و غیر زنده در چگونگی تشکیل و خصوصیات کلیه عوامل طبیعی به طور مستقیم یا غیر مستقیم تأثیر گذار می‌باشد (مهندسی مشاور رویان، ۱۳۹۰). زمین‌شناسی، شکل زمین، نوع و جنس سازندها و تشکیلات زمین‌شناسی بیشتر از این جهت که مواد اولیه خاک، میزان، نوع، استحکام تأسیسات، عملیات عمرانی در ارتباط با آن قرار می‌گیرد، اهمیت دارد (صدوق و نینی و همکاران، ۱۳۸۸). دهستان زرین دشت از نظر زمین‌شناسی در سازندهای مختلفی قرار دارد، بنابراین در مکان‌یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی در این دهستان باید به نوع سازندها و جنس زمین توجه شود. همانطور که در جدول ۴ آمده سازند گچساران به دلیل محکم و سخت بودن جنس این سازند و به دلیل آنکه نشست خاک آن از سایر سازندهای منطقه کمتر است با امتیاز ۹ به عنوان بهترین مکان بهینه برای استقرار صنایع انتخاب شده و سازندهای امام حسن و سروک-آبرفتی به دلیل سست بودن آن که از جنس آهک است با امتیاز ۱ به عنوان مکان نامناسب برای استقرار صنایع مشخص شده است. نقشه ۳ سازندهای مناسب و نامناسب محدوده مورد مطالعه برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی آورده شده است.

فاصله از گسل

انسان‌ها همواره و در ادوار مختلف مواجه با مخاطرات طبیعی بوده‌اند و از این عوامل همیشه متضرر شده‌اند. یکی از این مخاطرات زلزله می‌باشد، که می‌توان با دوری از محل‌های زلزله‌خیز و دارای گسل از این بلایای طبیعی در امان بود، به همین دلیل در مکان‌یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی باید آنرا مورد توجه قرار داد. در جنوب دهستان زرین دشت طاق‌دیس کبیرکوه قرار دارد که نوعی گسل پنهان است که با طول محور ۱۱۰ کیلومتر و طول کنتاکت ۲۲۰ کیلومتر در دو یال شمالی و جنوبی بزرگترین طاق‌دیس رشته کوه‌های زاگرس می‌باشد. بلندترین منطقه این طاق‌دیس ۲۸۰۰ متر از سطح دریاهای آزاد ارتفاع دارد و دارای شیب تند مخصوصاً در بخش‌هایی که از جنس سروک است و ستیغ ساز می‌باشد (سیاریور و قبادی، ۱۳۸۷). یکی از چشمه‌های لرزه‌زا در استان ایلام، گسل پنهان طاق‌دیس کبیرکوه می‌باشد که رویدادهای بزرگ زمین لرزه بر روی آن با دوره بازگشت حدود هفت هزار سال همراه است به طوری که رویداد زمین‌لرزه بزرگ سیمره در ۲ مرحله بر روی این طاق‌دیس از حدود ۴۰۰۰ و ۷۰۰۰ سال پیش روی داده است. آخرین رویداد زمین-لرزه‌ای بر روی این چشمه لرزه‌زا، زمین‌لرزه سال ۸۷۲ میلادی در شهر تاریخی سیمره معروف به ماداکتو (واقع در جنوب غربی شهرستان دره-شهر) با بزرگای ۶٫۸ ریشتر بوده است. بنابراین چون این گسل قدرت ایجاد زلزله‌های ۷ ریشتری را دارد، باید در ساخت صنایع سازه‌هایی به کار رود که تحمل این زلزله‌ها را داشته باشد و اگر نداشته باشد باید

یا منابع آب زیرزمینی شکل گرفته‌اند. اما در مکان‌یابی صنایع باید به فاصله از منابع آب توجه داشت زیرا که صنایع و منابع آب دارای اثرات مثبت و منفی بر همدیگر هستند. از این نظر که دسترسی به منابع آب برای انجام فعالیت‌های صنعتی حائز اهمیت است یک اثر مثبت است ولی صنایع به دلیل آلودگی‌هایی که ایجاد می‌کند برای منابع آب یک اثر منفی و همچنین مخاطرات ناشی از منابع آب مانند سیل را هم باید در نظر گرفت که یک اثر منفی برای صنایع است. به این نکته باید توجه داشت که صنایع باید در مکانی مستقر شوند که رودخانه‌ها و یا مسیل‌ها روستا را ترک کرده باشند، همچنین صنایع نباید در کنار منابع آبی مستقر شوند، زیرا معمولاً صنایع جهت خنک کردن دستگاه‌ها از آب استفاده می‌کنند، در این صورت آب سرد را از رودخانه‌ها می‌گیرند و آب با درجه بالا را به رودخانه‌ها بر می‌گردانند، در نتیجه دمای آب بالاتر می‌رود و اکوسیستم رودخانه از بین می‌رود، به همین دلیل باید فاصله از منابع آب را در نظر گرفت. در این رابطه همانطور که در جدول ۸ آمده بهترین مکان برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی فاصله ۱۲۰ متر به بالا از آبراهه‌ها و مسیل‌ها در نظر گرفته شده است که به آن امتیاز ۹ داده شده است. در نقشه ۷ مکان‌های مناسب برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی با توجه به شاخص فاصله از مسیل‌ها آورده شده است.

فاصله از مراکز جمعیتی شهر و روستا

در مکان‌یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی بهتر است که این صنایع در فاصله‌های دوری از مراکز جمعیتی شهر و روستا قرار داشته باشد، زیرا که این صنایع به دلیل آلودگی‌ها و سرو صداهایی که ممکن است ایجاد کند می‌تواند مشکلاتی برای نقاط جمعیتی شهر و روستا در پی داشته باشد. به همین دلیل همانطور که در جدول ۹ آمده بهترین فاصله از مراکز جمعیتی برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی ۴ کیلومتر به بالا تعیین شده که با امتیاز ۹ مشخص شده است و فاصله کمتر از ۱ کیلومتر نامناسب برای استقرار این صنایع می‌باشد که با امتیاز ۱ آورده شده است. در نقشه ۸ مکان‌های مناسب برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی با توجه به شاخص فاصله از مراکز جمعیتی شهر و روستا آورده شده است.

فاصله از جاذبه‌های گردشگری

به دلیل وجود جاذبه‌های گردشگری فراوان در دهستان زرین دشت، فاصله از این جاذبه‌ها برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی در نظر گرفته شده است. اصولاً بهتر است که این صنایع در فاصله خیلی دور از جاذبه‌ها مکان‌یابی شود، به دلیل خسارات ناشی از آلودگی که ممکن است به این جاذبه‌ها وارد کند. در این رابطه همانطور که در جدول ۱۰ آمده فاصله ۲ کیلومتر به بالا بهترین مکان برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی در نظر گرفته شده است. در نقشه ۹ مکان‌های مناسب برای

فاصله بگیرد. در جدول ۵ بهترین مکان برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی با فاصله ۱۰۰۰۰ متر به بالا از این گسل در نظر گرفته شده که به آن امتیاز ۹ داده شده است. در نقشه ۴ مکان‌های مناسب برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی با توجه به شاخص فاصله از گسل آورده شده است.

شاخص شیب

شیب به عنوان عاملی تأثیرگذار در استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی مطرح می‌باشد و شیب مناسب عاملی بسیار مهم در جهت حمل و نقل آسان وسایل نقلیه و همچنین در تخلیه آب‌های سطحی ناشی از بارندگی‌ها و نیز برای تخلیه پسماندهای صنعتی می‌باشد. شیب علاوه بر اینکه در سطح زمین تأثیرگذار است، موجب حرکت زیرزمینی آب نیز می‌شود، به علت اینکه آب‌های زیرزمینی نیز همانند آب‌های روی زمین از شیب در حرکت خود تبعیت می‌کنند. بنابراین باید صنایع را در مکان‌هایی مستقر نمود که موجب آلودگی آب‌های زیرزمینی که بلافاصله تحت عنوانی مانند چاه، چشمه، قنات و... مورد استفاده روستاییان واقع می‌گردد، نشود. جدول ۶ شیب‌های مناسب و نامناسب برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی آورده شده است که مناسب‌ترین شیب ۰-۲ درصد که با امتیاز ۹ نشان داده شده است و شیب ۸ درصد به بالا نامناسب برای استقرار صنایع است. در نقشه ۵ شیب‌های مناسب و نامناسب محدوده مورد مطالعه برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی آورده شده است.

جهت شیب

جهت شیب نیز مانند شیب یک عامل طبیعی مؤثر در مکان‌یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی در این پژوهش می‌باشد. شیب‌های رو به جنوب و جنوب غرب به دلیل بهره‌مندی بیشتر و بهتر از نور آفتاب، همچنین تغییر در جهت وزش باد و آب‌های زیرزمینی و سطحی اهمیت بیشتری نسبت به شیب شمال و شمال شرقی دارند. در ارتباط با جهت شیب و تأثیر آن بر روی منابع آب، رودخانه‌ها، آبراهه‌ها و جریان‌های آبی بعد از اینکه روستا را ترک کردند، مورد استفاده صنایع قرار گیرند، همچنین صنایع در جایی استقرار یابند که باعث آلودگی منابع آب نشوند. به همین دلیل در تعیین مکان بهینه بیشترین امتیاز به جهت جنوب و جنوب غربی و کمترین امتیاز به جهت‌های شمال و شمال شرقی داده شده است که در جدول ۷ آورده شده‌اند. نقشه ۶ وضعیت جهت شیب در دهستان مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

فاصله از آبراهه‌ها و مسیل‌ها

دسترسی به منابع آب از دیرباز به عنوان یکی از مهمترین عوامل مؤثر در مکان‌یابی سکونتگاه‌های انسانی بوده است به طوری که بسیاری از شهرها و روستاها برای دسترسی به منابع آب مطمئن در کنار رودخانه‌ها

استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی با توجه به شاخص فاصله از جاذبه‌های گردشگری آورده شده است.

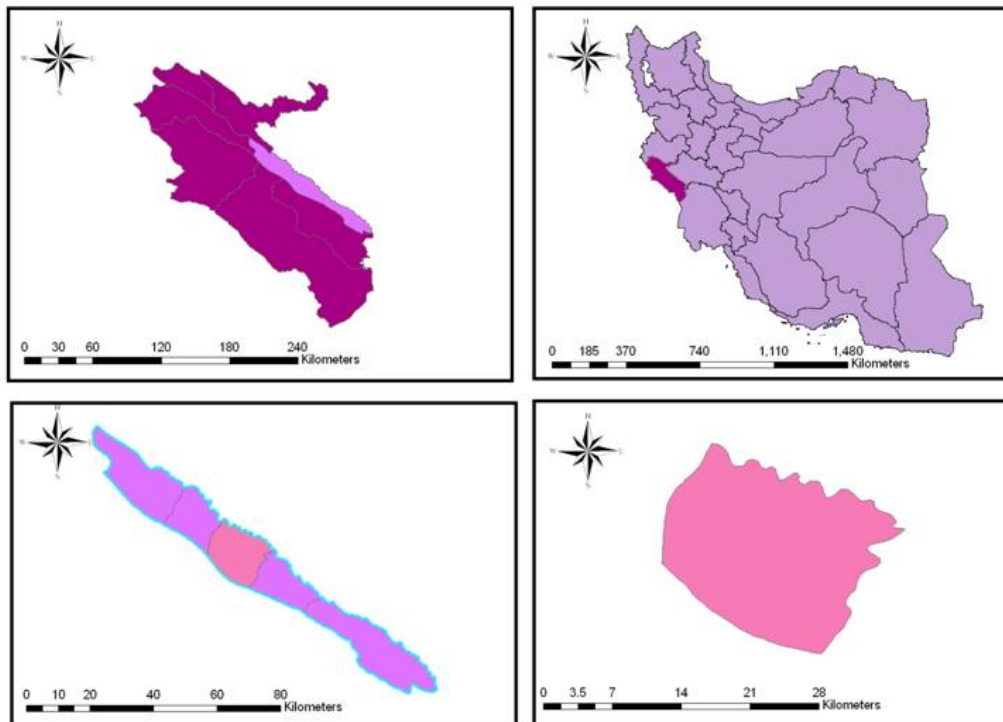
دسترسی به راه‌ها

انجام فعالیت‌های گوناگون و ارتباط بین فضاهای مختلف تا حد زیادی به شبکه ارتباطی بستگی دارد. حمل و نقل و در نتیجه دسترسی به راه‌های ارتباطی نقش بسیار مهمی در مکان‌یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی دارد، به همین منظور همانطور که در جدول ۱۱ آمده بهترین فاصله از راه‌ها ۵۰ تا ۱۰۰۰ متر تعیین شده که به آن وزن ۹ داده شده است و فاصله ۴۵۰۰ متر به بالا از نظر دسترسی بسیار نامناسب هستند که به آنها امتیاز ۱ داده شده است. در نقشه ۱۰ مکان‌های مناسب برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی با توجه به شاخص دسترسی به راه‌ها آورده شده است. دسترسی آسان به راه‌های ارتباطی یکی از مزیت - استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی است، لذا در اینجا از آن جهت که تا

۵۰ متری حریم جاده‌ها محسوب می‌شود، تا ۵۰ متر باید از جاده‌ها فاصله گرفت.

نتیجه مطالعات و مکان‌یابی نهایی

بر اساس موضوع مورد مطالعه، با ۹ شاخص (کاربری اراضی، شیب، جهت شیب، زمین‌شناسی، گسل، مسیل‌ها، راه‌ها، مراکز جمعیتی، جاذبه‌های توریستی) مکان مناسب برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی مورد بررسی قرار گرفت. ابتدا هرکدام از معیارها در ۵ کلاس طبقه‌بندی گردیده و با وزن‌های ۱، ۳، ۵، ۷، ۹ متناسب با مطالعات اسنادی و میدانی صورت گرفته وزن‌گذاری شد. سپس با تلفیق این معیارها و لایه‌ها با استفاده از مدل تحلیل سلسله مراتبی نقشه مکان‌های بهینه برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی در محدوده مورد مطالعه بدست آمد. در نقشه ۱۱ مکان‌های بهینه برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی در دهستان زرین دشت آورده شده است.

نقشه ۱: موقعیت سیاسی دهستان زرین دشت

جدول 1: مقیاس 9 کمیتی ال ساعتی برای مقایسه دودویی گزینه‌ها

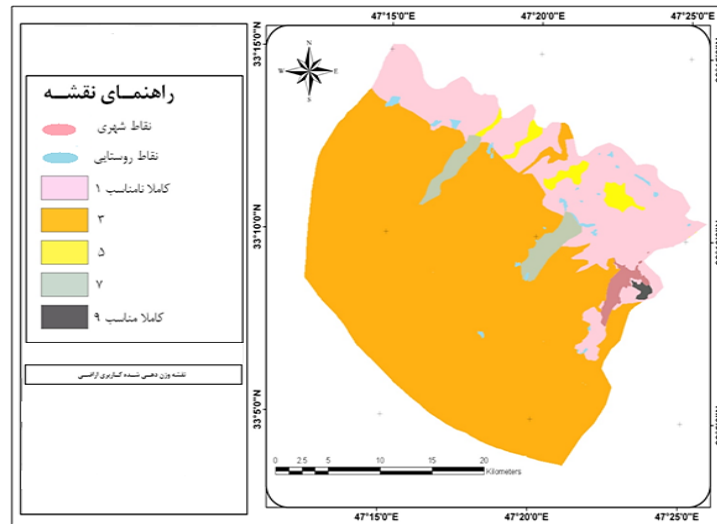
ردیف	تعریف	میزان اهمیت
1	اهمیت برابر	1
2	اهمیت برابر تا متوسط	2
3	اهمیت متوسط	3
4	اهمیت متوسط تا قوی	4
5	اهمیت قوی	5
6	اهمیت قوی تا بسیار قوی	6
7	اهمیت بسیار قوی	7
8	اهمیت بسیار قوی تا فوق العاده قوی	8
9	اهمیت فوق العاده قوی	9

جدول 2: ماتریس مقایسه دوتایی معیارهای بکار رفته در مکان‌یابی صنایع تبدیلی و تکمیلی منبع: مطالعات نگارنده، 1395.

وزن نهایی	زمین شناسی	جهت شیب‌ها	جاذبه‌های توریستی	گسل	مسیلها	شیب	مناطق روستایی	راه	کاربری اراضی	معیارها
0/3245	9	9	8	7	6	5	3	2	1	کاربری اراضی
0/2274	9	8	7	6	5	3	2	1	0/5	راه‌ها
0/1557	8	7	6	5	3	2	1	0/5	0/3333	مناطق روستایی
0/1086	7	6	5	4	2	1	0/5	0/3333	0/2	شیب
0/10708	6	6	3	2	1	0/5	0/3333	0/2	0/1667	آبراهه
0/0467	5	4	2	1	0/5	0/25	0/2	0/1667	0/1429	گسل
0/0299	3	2	1	0/5	0/3333	0/2	0/1667	0/1429	0/125	جاذبه‌های توریستی
0/0204	2	1	0/5	0/25	0/1667	0/1667	0/1429	0/125	0/1111	جهت شیب
0/016	1	0/5	0/3333	0/2	0/1667	0/1429	0/125	0/1111	0/1111	زمین شناسی
1										مجموع

جدول 3: ارزش‌گذاری بر اساس کاربری اراضی

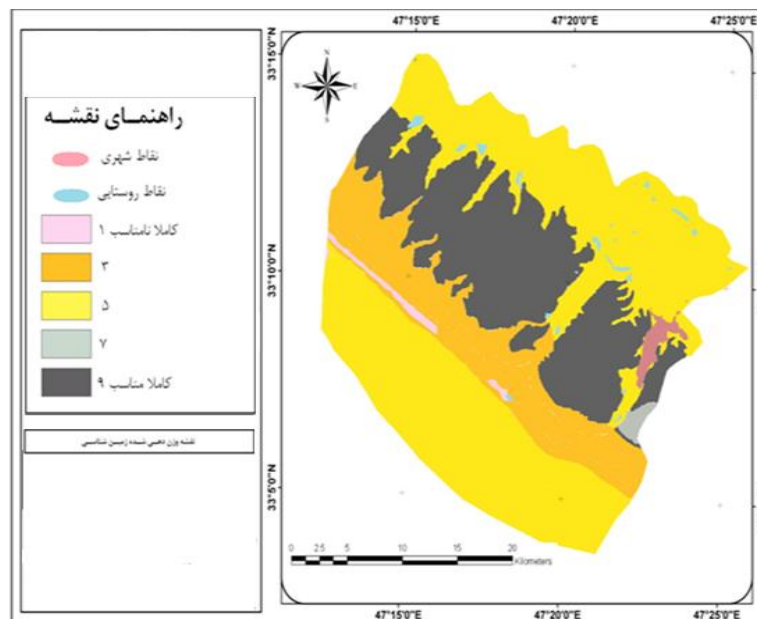
ردیف	وزن معیارها	نوع اراضی
1	1	ارضی آبی
2	3	ارضی سنگلاخی - مرتع کوهپایه‌ای
3	5	مرتع
4	7	ارضی دیم
5	9	ارضی بایر

نقشه ۲: ارزش گذاری بر اساس کاربری اراضی

جدول ۴: ارزش گذاری بر اساس نوع سازندهای زمین شناسی

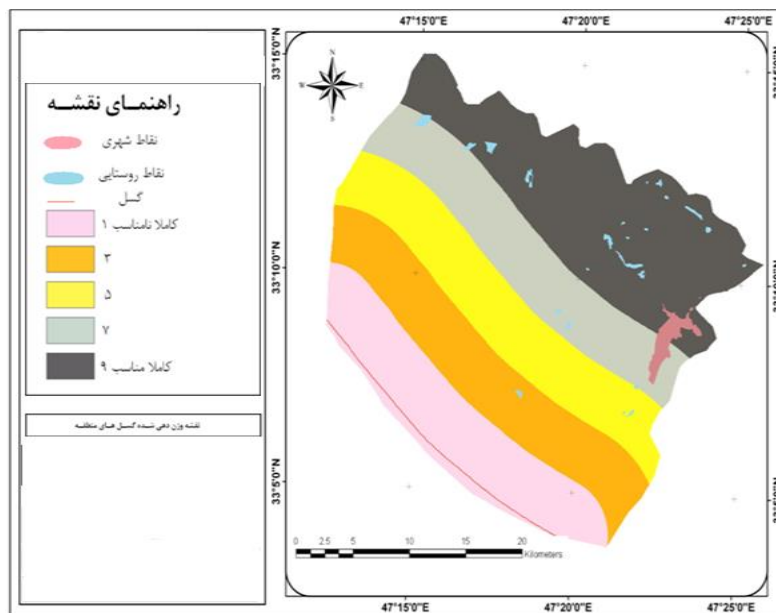
نوع سازندها	وزن معیارها	ردیف
امام حسن، سروک-آبرفتی	۱	۱
آسماری، ایلام-سورگاه، رسوبات آبرفتی، پابده، گورپی	۳	۲
تشکیلات دریاچه‌ای اخیر، سروک	۵	۳
آسماری-آبرفتی	۷	۴
گچساران	۹	۵

نقشه ۳: ارزش گذاری بر اساس نوع سازندهای زمین شناسی

جدول ۵: ارزش گذاری بر اساس فاصله از گسل

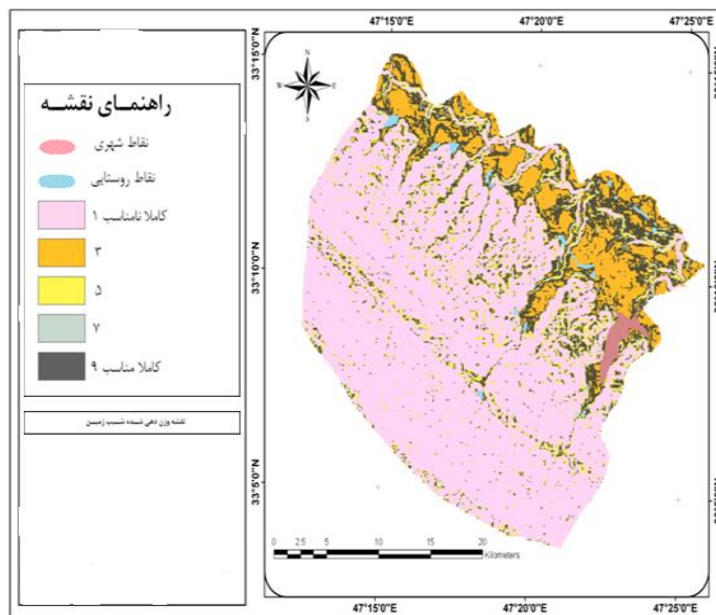
ردیف	وزن معیارها	فاصله از گسل (متر)
۱	۱	۰-۲۵۰۰
۲	۳	۲۵۰۰-۵۰۰۰
۳	۵	۵۰۰۰-۷۵۰۰
۴	۷	۷۵۰۰-۱۰۰۰۰
۵	۹	۱۰۰۰۰ متر به بالا

نقشه ۴: ارزش گذاری بر اساس فاصله از گسل

جدول ۶: ارزش گذاری بر اساس شیب زمین

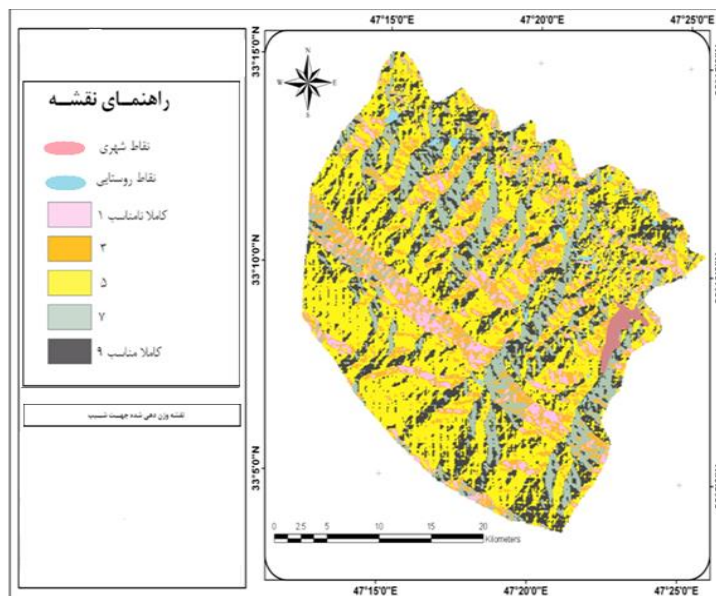
ردیف	وزن معیارها	شیب زمین
۱	۹	۰-۲ درصد
۲	۷	۲-۴ درصد
۳	۵	۴-۶ درصد
۴	۳	۶-۸ درصد
۵	۱	۸ درصد به بالا

نقشه ۵: ارزش گذاری بر اساس شیب زمین

جدول ۷: ارزش گذاری بر اساس جهت شیب

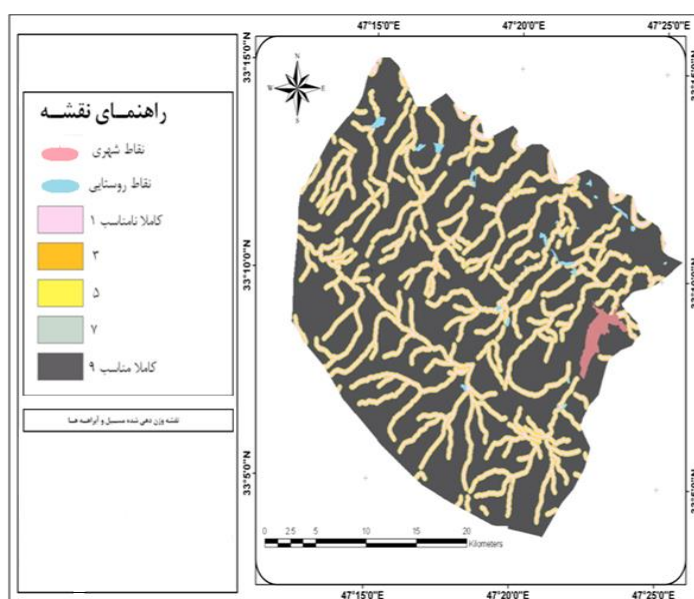
جهت شیب	وزن معیارها	ردیف
جنوب و جنوب غربی	۹	۱
شرق و جنوب شرقی	۳	۲
غرب و شمال غربی	۷	۳
شمال و شمال شرقی	۱	۴
فلات	۵	۵

نقشه ۶: ارزش گذاری بر اساس جهت شیب

جدول ۸: ارزش گذاری بر اساس فاصله از آبراهه ها و مسیل ها

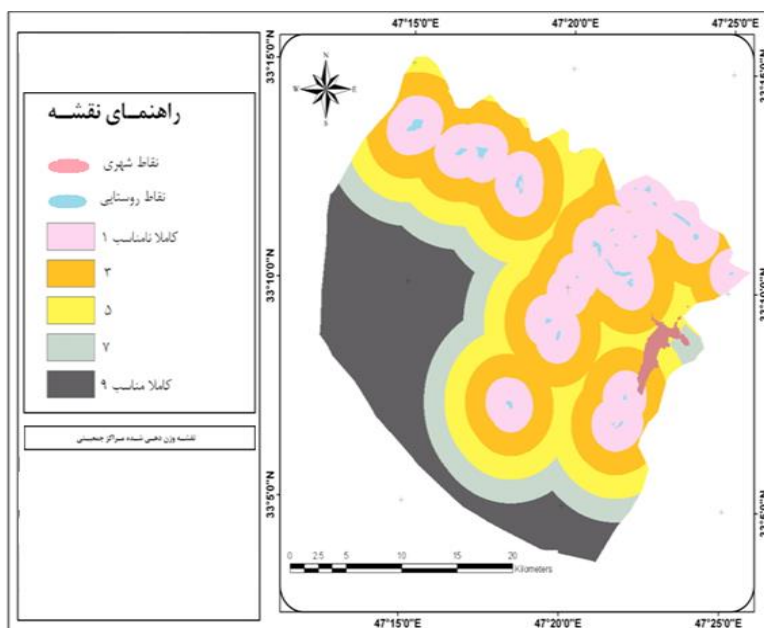
فاصله از مسیل ها (متر)	وزن معیارها	ردیف
۰-۳۰	۱	۱
۳۰-۶۰	۳	۲
۶۰-۹۰	۵	۳
۹۰-۱۲۰	۷	۴
۱۲۰ متر به بالا	۹	۵

نقشه ۷: ارزش گذاری بر اساس فاصله از آبراهه ها و مسیل ها

جدول ۹: ارزش گذاری بر اساس فاصله از مراکز جمعیتی

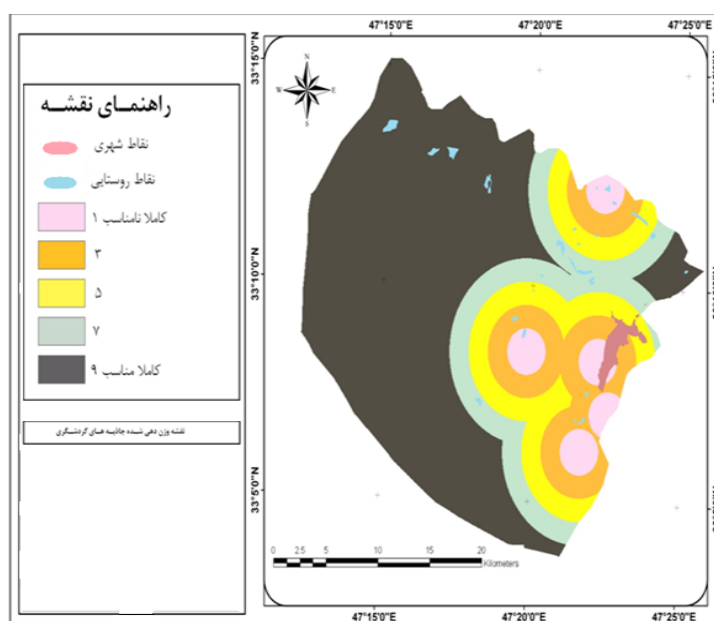
فاصله از مراکز جمعیتی (کیلومتر)	وزن معیارها	ردیف
کمتر از ۱ کیلومتر	۱	۱
۱-۲	۳	۲
۲-۳	۵	۳
۳-۴	۷	۴
۴+	۹	۵

نقشه ۸: ارزش گذاری بر اساس فاصله از مراکز جمعیتی

جدول ۱۰: ارزش گذاری بر اساس فاصله از جاذبه های گردشگری

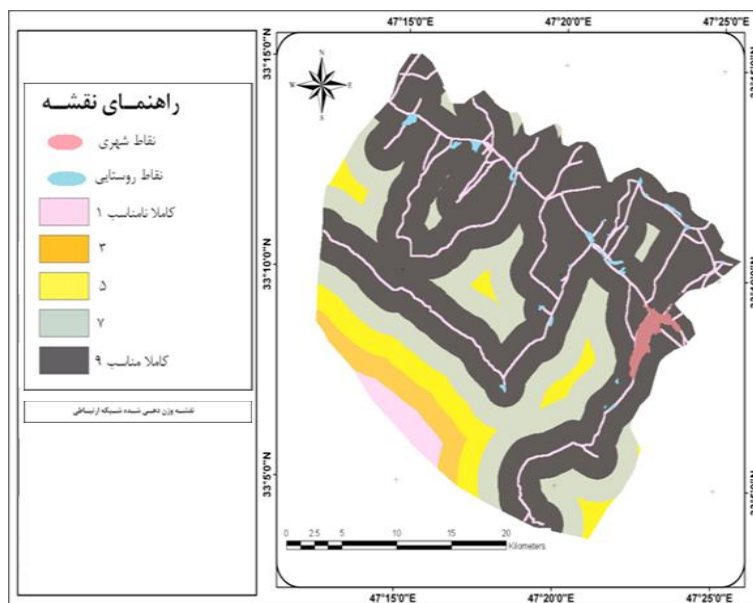
ردیف	وزن معیارها	فاصله از جاذبه های گردشگری (کیلومتر)
۱	۱	۰-۰/۵
۲	۳	۰/۱-۵
۳	۵	۱-۱/۵
۴	۷	۱/۲-۵
۵	۹	۲ کیلومتر به بالا

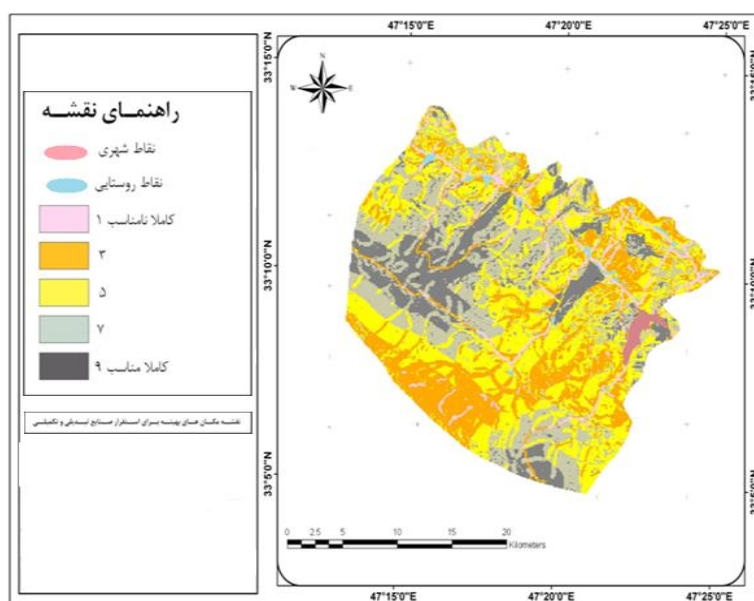
نقشه ۹: ارزش گذاری بر اساس فاصله از جاذبه های گردشگری

جدول ۱۱: ارزش گذاری بر اساس فاصله از راهها

ردیف	وزن معیارها	فاصله از راهها (متر)
۱	۱	۴۵۰۰ متر به بالا
۲	۳	۳۰۰۰-۴۰۰۰
۳	۵	۲۰۰۰-۳۰۰۰
۴	۷	۱۰۰۰-۲۰۰۰
۵	۹	۵۰-۱۰۰۰

نقشه ۱۰: ارزش گذاری بر اساس فاصله از راهها

نقشه ۱۱: مکان‌های بهینه برای استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی در دهستان زرین دشت

نتیجه گیری

صنایع تبدیلی و تکمیلی با توجه به تأثیرات مثبت و محرکی که از خود بر جای می گذارد از اهمیت خاصی برخوردار بوده و عامل مهمی در رونق این بخش و در نهایت اقتصاد مناطق روستایی می باشد. بنابراین ایجاد و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی می تواند راهکاری مناسب برای جلوگیری از ضایعات و افزایش ارزش افزوده محصولات کشاورزی باشد و از طریق اشتغال زایی می تواند باعث افزایش درآمد و کاهش مهاجرت های روستا- شهری شوند. همچنین با امکان سنجی صحیح و اصولی استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی، روند رسیدن به توسعه اقتصادی در نواحی روستایی را تسریع نمود. همچنین صنایع روستایی (تبدیلی و تکمیلی) با تغییر و تحول در ساختار سنتی نواحی روستایی و ایجاد ساختار و کارکردی جدید، موجب خروج روستاییان از انزوای جغرافیایی می شود و نقش بسیار مؤثری در توسعه پایدار روستاها خواهد داشت. در منطقه مورد مطالعه استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی با توجه به یافته‌هایی که از مدل AHP استخراج شده، نشان- دهنده توان و پتانسیل‌های بالای ناحیه در این زمینه است. در کلیه شاخص‌هایی که در زمینه‌ی مکان یابی در نظر گرفته شد و به آن‌ها وزن داده شد، یک نوع هماهنگی و همپوشانی وجود دارد. بر اساس مدل AHP بین محدوده بافربندی گسل ناحیه و منطق خطرزا در حریم رودها چون سیل و رانش همپوشانی وجود دارد و محدوده خطر آن‌ها بر روی هم قرار می‌گیرد، در این منطقه صنایع در جایی قرار گرفته‌اند که منابع آب روستاها را ترک کرده باشند و باعث آلودگی این منابع نشوند. همچنین از آن جهت که راه‌های ارتباطی و حمل و نقل نقش مهمی در استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی دارد، این صنایع در نزدیکی جاده ارتباطی مهم که از این دهستان می‌گذرد، استقرار یافته‌اند. بین شیب و جهت شیب به عنوان دو عامل مهم طبیعی در مکان-یابی همپوشانی وجود دارد، به طوریکه تقریباً شیب‌های مناسب همپوشانی با جهت شیب مناسب دارند، همچنین فاصله از مرکز جمعیتی شهر و روستا از آن جهت که صنایع آلودگی‌ها و سرو صداهایی را در پی دارد، در نظر گرفته شده است. در آخر می‌توان گفت که استقرار مناسب صنایع تبدیلی و تکمیلی نقش مهمی در توسعه اقتصادی منطقه دارد. علاوه بر اینکه با کاهش حجم ضایعات محصولات کشاورزی و سلطه‌ی واسطه‌ها بر بازار محصولات، ایجاد بازار مطمئن برای خرید محصولات با قیمت تضمینی و در نتیجه ایجاد ارزش افزوده، انگیزه‌ی کشاورزان را برای تولید بیشتر می‌کند، با ایجاد فرصت‌های جدید شغلی باعث افزایش درآمد روستاییان شده و از حجم مهاجرت‌های روستا-شهری در منطقه می‌کاهد.

منابع

- آمار، تیمور، ۱۳۸۹، کارکرد صنعتی نواحی روستایی و ضرورت توسعه آن، مطالعه موردی بخش خورگام شهرستان رودبار، مجله جغرافیای انسانی، سال ۲، شماره ۴، ۹۱-۱۰۳.
- اسمعیلی، فضل اله و خداداد، مهدی و امیدپور، فردوس و منصور، محمدرضا، ۱۳۹۵، بررسی اثرات صنایع کوچک بر توسعه اقتصادی مناطق روستایی (دهستان قره طغان شهرستان نکا)، فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، سال سوم، شماره هفدهم، صص ۶۱-۸۰.
- اکبری، زهرا، ۱۳۹۰، استقرار صنایع کوچک در مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان رشت، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت.
- بارانی پسپانی، وحید، ۱۳۸۷، امکان سنجی توسعه صنایع روستایی در شهرستان عجب شیر، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران.
- پاپلی یزدی، محمد حسین و ابراهیمی، محمد امیر، ۱۳۸۲، نظریه های توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران، صص ۱۷۷.
- پوررمضان، عیسی و آمار، تیمور و اکبری، زهرا، ۱۳۹۱، امکانسنجی استقرار صنایع کوچک (تبدیلی کشاورزی) با استفاده از مدل تحلیلی SWOT، مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان رشت، فصلنامه نگرش های نو در جغرافیای انسانی، سال چهارم، شماره ۴، صص ۱۰۱-۱۱۹.
- پور محمدی، محمد رضا، ۱۳۸۲، برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات سمت، تهران، صص ۴۱.
- خزائی قوژدی، علی، ۱۳۷۶، صنایع روستایی، تحولات و توسعه، فصلنامه روستا و توسعه، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، وزارت جهاد سازندگی، صص ۱۰۱-۱۱۸.
- خواجه شاهکوهی، علیرضا و حسام، مهدی و چراغی، مهدی و آشور، حدیثه، ۱۳۹۲، مکانیابی و اولویت بندی استقرار صنایع تبدیلی کشاورزی در استان گلستان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم، شماره ۴، پیاپی ۶، صص ۲۵-۴۱.
- رحیمی، عباس، ۱۳۸۳، تبیین ویژگی‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی و صنایع روستایی، انتشارات جامعه نگر، تهران.
- رحیمی، موسی، ۱۳۷۸، صنایع تبدیلی و توسعه کشاورزی، انتشارات مهرآئین، تهران، صص ۱۴۶.
- رضوانی، محمد رضا، ۱۳۸۷، مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران، انتشارات قومس، تهران، ۱۰۱.
- زبر دست، اسفندیار، ۱۳۸۰، کاربرد تحلیل سلسله مراتبی در برنامه ریزی شهری و منطقه ای، مجله هنرهای زیبا، شماره ۱.
- سجاسی قیداری، حمداله و رومیانی، احمد و صانعی، سمیه، ۱۳۹۳، ارزیابی و تبیین کارکرد صنایع روستایی در توسعه، مطالعه موردی: دهستان صائین قلعه در شهرستان ایهر، مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی، شماره ۸، صص ۸۷-۱۰۷.
- سلیمانی، فریدون، ۱۳۸۸، ضرورت توسعه آموزش‌های فنی و حرفه ای در بخش صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی، ماهنامه علمی و فنی-تخصصی مهارت، شماره ۴۷، ۴۱-۴۰.

نادری مهدی، کریم و محمودیان، حمید و سعدی، حشمت اله، ۱۳۹۳، تأثیر صنایع تبدیلی کشاورزی بر وضعیت زندگی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان بهار)، فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، جلد ۱، شماره ۴، صص ۴۳-۵۹.

نوری، سید هدایت اله و امینی، عباس و سلیمانی، نرگس، ۱۳۹۱، مکانیابی بهینه صنایع تبدیلی و تکمیلی خرما در شهرستان کازرون، مجله علمی- پژوهشی برنامه ریزی فضایی، سال دوم، شماره سوم (پیاپی ۷)، صص ۳۴-۲۳. نوری، سید هدایت اله و نیلی طباطبایی، شهره، ۱۳۸۵، اولویت بندی توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی با استفاده از روش دلفی شهرستان فلاورجان استان اصفهان، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۱، ۱۶۱-۱۷۷.

Chang, W.u.M, 2004, Republic of China, In alastair hicks. Rural- Based Food Processing Industry in Asia. Published by the Asian Productivity Organization. Bangkok, Thailand: 46-52.

Fatah, L, 2007, The Potentials of Agro- Industry for Growth Promotion and Equality Improvement in Indonesia. Asian Journal of Agriculture and Development. 4(1): 57-74.

Jolley. Jason, Nousaine. Aaron and Huang Carolyn, 2012, Effective at the Margins: Outmigration and Economic Development in Rural North Carolina, Sustainable Agriculture Research Vol. 1. No. 1. P10.

Mehta, G.S, 2012, Agro- Processing Industry in Uttar Pradesh. Planning Commission Government of India. New Dehli.

Namboodiri, N.V. and Gandhi. V.P, 2003, Growth, Structure and Prospects of Agro- Processing Industries in India: Is there Improvement since the Economic Reforms? Indian Journal of Agricultural Economics, 58(3): 622.

Rizwanul, I, 1994, Rural Industrialization: An Engine of Prosperity in Postform Rural China. World Development, 22(11): 1643-1662.

Srivastava, U.K, 1989, Agro-Processing Industries: Potential, Constraints and Task Ahead. Research Division of the Federal Reserve Bank of St. Louis.

Suhag, K.S., Goyal, S.K., Kundu, k.k. and Bansal, V, 2003, Agro- Processing Industry in Haryana: Growth in Output, Employment and Capital. Indian Journal of Agricultural Economics, 58(3): 613-614.

Szimai, A., & Verspagen, B., 2011, Manufacturing and economic growth in developing, countries 1950-2005, UNU-MERIT Working Paper, p. 17.

Unido, 2003, Agro industrialization in rural areas, Issues paper for ECOSOC Ministerial Round table Break Fast.

Watanabe, M., Jinji, N. and Kurihara, M, 2009, Is the development of the agro- processing industry pro-poor?: The case of Thailand. Journal of Asian Economics, 20: 443-455.

سیارپور، محمد و قبادی، محمد، ۱۳۷۸، زمین لغزش سیمره، ابر زمین لغزش شناخته شده‌ی جهان، مجموعه مقالات اولین کنفرانس زمین شناسی و محیط زیست ایران، دانشگاه تربیت معلم تهران.

شایان، حمید و شاهی اردبیلی، حکمت، ۱۳۸۶، نقش صنایع روستایی در توزیع بهینه درآمد، مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان مشهد، مجله روستا و توسعه، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۱۹۱-۲۰۶.

صدوق ونینی، سید حسن و توکلی نیا، جمیله و زارعی، امید، ۱۳۸۸، پهنه بندی زمین برای توسعه فیزیکی شهر شیراز با استفاده از GIS و AHP. فصلنامه سپهر، دوره‌ی هجدهم، شماره ۷۲، ۳۹-۳۲.

ظاهری، محمد و آقایی هیر، محسن و ذاکری میاب، کلثوم، ۱۳۹۴، اولویت بندی صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در شهرستان آذرشهر با روش ترکیبی دلفی و ناپسیس، نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه ریزی، سال ۱۹، شماره ۵۱، صص ۲۲۱-۲۴۶.

فراهانی، حسین و حسین زاده، اکبر و سهرابی، نسرین، ۱۳۹۵، نقش استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی بر پایداری اقتصادی روستاها، مجله پژوهش‌های اقتصاد روستا، سال سوم، شماره ۷، ۱-۱۰.

قدیری معصوم، مجتبی و قراگوزلو هادی، ۱۳۹۱، نقش نواحی صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی سکونتگاه‌های روستایی، مطالعه موردی ناحیه صنعتی خورآباد، استان قم، مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۱-۱۴.

قنبری، سیروس و محمدی، حسن و میرکی اناری، حسین، ۱۳۹۶، مکانیابی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی در دهستان خانمیرزا شهرستان لردگان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ششم، شماره ۴، پیاپی ۲۲، صص ۱۷۷-۱۹۴.

کلانتری، خلیل، ۱۳۸۰، برنامه ریزی و توسعه منطقه ای، انتشارات انوار دانش، تهران، ۱۷۵-۱۷۹.

مطیعی لنگرودی، سید حسن و نجفی کانی، علی اکبر، ۱۳۹۰، توسعه و صنعتی سازی روستا (نظریه ها، روش ها و راهبردهای توسعه صنعتی)، انتشارات دانشگاه تهران.

مطیعی لنگرودی، سید حسن و نجفی کانی، علی اکبر، ۱۳۸۵، بررسی و ارزیابی اثرات شهرک‌ها و نواحی صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی نمونه موردی شهرستان بابل، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۸، ۱۶۵-۱۴۷.

مهرجو، سعید و عثمانی، ستار و بخشوده، محمد، ۱۳۹۲، اولویت بندی مکانی استقرار صنایع تبدیلی کشاورزی در مناطق روستایی استان فارس با استفاده از تکنیک TOPSIS، ششمین همایش یافته‌های پژوهشی کشاورزی- دانشگاه کردستان.

مهندسان مشاور رویان، ۱۳۹۰، مطالعات تفصیلی ارزیابی اثرات زیست محیطی شهرک صنایع پاک جلفا، جلد دوم، وضع موجود محیط زیست.

مهندسان مشاور معماری و شهرسازی، طرح جامع شهر دره شهر (خلاصه گزارش)، سازمان مسکن و شهرسازی استان ایلام، مدیریت شهرسازی و معماری، ۱۳۸۶.

The locating of conversion and complementary industries of agricultural products to achieve economic development in rural areas, Case study: Zarin Dasht County of Dareshahr Township

Abstract

Abstract High spoilage and vulnerability, seasonal and being a non- permanent agricultural products, low operation in unit of level and also population growth, hidden and seasonal unemployment, income reduction and consequently increasing of rural- urban migrations are from most important challenges that agricultural section and rural community confronted with them. A most advantages connections between tow agricultural and industrial section is to establishing conversion and complementary industries that in addition to removal of above- mention problems, it leads to regional inequalities reduction The considering to this industries will be causes a blooming in large part in rural economy. Through scientific and accurate establishing of conversion and complementary industries, a modern relatively era is added to rural communities construction that will transform the socioeconomic texture of the rurals and creates new fields in this areas. In present research is investigated The locating of conversion and complementary industries of agricultural products to achieving economic development in Zarin Dasht county. The method of research is based on the purpose applied and based on nature the descriptive-analytical. To Evaluation of Indicators and locate of conversion and complementary industries in the case study area were used from Geographic Information System and Hierarchical Analytic Multi-Attribute Technique AHP. The required data were collected by designing a coupled comparison questionnaire and interview with Agricultural Jihad Experts in Rural Industries of the City of Dara Shahr. The results of this research shows establishing conversion and complementary industries in the area which is identified in terms of 9 indicators of optimal areas can be appropriate solution for preventing from waste and increasing the addittional value of agricultural products, and through employment will be cause increasing income of rural low paid groups and reduction of rural- urban migrations.

Keywords: conversion and complementary industries, economic development, AHP model ,rural areas, Zarin Dasht County